

ho úvodu a závěru. Je to škoda, protože autorka podle všetkého má erudici i schopnosti na to, aby se prezentovala publikacíou, v které nebudú viaceré jej nedostatky tak markantne vystupovať do popredia, ako je to v prípade recenzovanej publikácie.

Domnievam sa, že to mohla byť práve snaha o čo najrýchlejšie vydanie knihy (a neochota zaoberať sa recenznými pripomienkami?), ktorá slúžila ako spiritus movens ďalšieho, podľa môjho názoru pomerne neobvyklého kroku autorky. Pôvodne totiž svoju knihu ponúkla na vydanie Sociologickému nakladateľstvu (SLON), v ktorom kniha prešla riadnym recenzným konaním (na tomto mieste priznávam, že som bol jedným z jej recenzentov a viaceré výhrady prezentované v tomto texte boli súčasťou môjho posudku pre SLON). Kniha ale nakoniec vyšla – pre viacerých ľudí zainteresovaných na jej posudzovaní a vydaní prekvapujúco – v nakladateľstve Karolinum. To, či ide o štandardný spôsob nakladania s rukopisom zo strany autorky, ponechám na úsudku čitateľov.

Ivan Chorvát

Karolína Pauknerová: *Krajina mezi pamětí a zapomínáním: Studie z Čech*
Praha, Nakladatelství Karolinum 2019,
208 s.

Kniha *Krajina mezi pamětí a zapomínáním* se zabývá přítomností paměti v krajině a jejím odkrýváním. V pěti kapitolách autorka čtenáře zve k zamyšlení nad tím, jak se paměť stává součástí krajiny, jak se v ní její vrstvy prolínají, jak vystupují a objevují se v krajině skrze fenomény, jež jsou popsány a rozebrány v jednotlivých studiích. Ukazuje, jak je možné číst krajinu a její paměť, jež je významně tvořena také zapomínáním.

Tématy spjatými s krajinou se Karolína Pauknerová zabývá již více než dvanáct let v řadě odborných textů v podobě článků nebo kapitol knih. I když se její práce

dotýkaly mimo jiných témat i paměti krajiny, tuto její monografii vnímám jako stěžejní ve zpracování tématu. Je založena na několikaletém terénním výzkumu, práci s prameny různé povahy a značné znalosti tématu. Autorka k tématu zaujímá postfenomenologický přístup. Krajinu vidí jako způsob, kterým rozumíme světu, krajina je tak přirozeným kontextem naší vlastní minulosti. Je to přístup, který klade do středu člověka s jeho vnímáním, zkušenostmi, psychickým rozpořádáním, tedy přístup veskrze antropologický.

Monografie představuje problematiku paměti krajiny promyšleně a strukturovaně. Čtyři kapitoly obsahují případové studie krajiny v různých oblastech Čech. Autorka zde demonstrovuje problematiku na konkrétních jevech, ukazuje jejich propojení s kategoriemi a funkcemi krajinné paměti, které jsou pojednávány v teoreticky koncipovaném úvodu a také v syntetizující, interpretační páté kapitole.

Jednotlivé studie nás zavedou do čtyř rozdílných prostředí, krajin, kde se paměť a zapomínání různě prezentují, prolínají i ztrácejí. Tyto kapitoly jsou přehledně strukturovány, obsahují část popisnou, interpretační a syntetickou. Vždy po krátkém úvodu následuje podrobný popis materiálních jevů v krajině. Tato data, získaná vlastním terénním výzkumem autorky, jsou ve světě nejrozumnějších druhů pramenů následně interpretována. Posléze se ukazuje, jaký význam mají jednotlivé jevy v utváření paměti místa, jak zde pracuje zapomínání či nostalgie a jak jsou významy v krajině vnímány různými lidmi. Autorka demonstrovuje, jak nebyvají významy v paměti krajiny na první pohled čitelné, ale naopak dost často komplikované skryté. O paměti sama několikrát píše jako o „ošemetné“.

První kapitola čtenáře provede úsekem příbramské silnice, kde je paměť uchována v drobných objektech při silnici, tzv. místech paměti. Skrze ně odhaluje vrstvy krajinné paměti, válečné, tragické, dějinné, které se jako kulisy míhají za oknem auta. Pa-

měť je zde kumulována do pomníčků, křížků, památníků a hřbitovů, tvořících propojenou síť paměti podél silnice. Výběr silnice hodnotím velmi pozitivně, neboť cesty jako linie krajinou, spojnice míst a lidí byly vždy vhodným prostředím pro vytváření míst paměti, upomínajících na události, na které se nemá zapomenout.

Druhá kapitola nás zavede do sudetské oblasti zaniklých vesnic na Tachovsku, ke vzpomínkovým místům založeným tehdejšími obyvateli a jejich potomky. Na vzpomínkových místech Karolína Pauknerová ukazuje na vztahování se k nim zejména prostřednictvím zápisů do tamních pamětních knih, které tři roky sledovala. V tomto vztahování rozpoznává mimo jiné kombinaci pravé nostalgie, těch, kteří v zápisech odkazují na vlastní žitý čas v konkrétních místech, která ztratili, a nostalgie snové, vytvořené na základě zprostředkované minulosti, tedy snění o minulosti někoho jiného. Významovou síť zde tvoří zaniklá místa předválečných dob, jejichž význam je pro starousedlíky odlišný než pro turisty, kteří však svými návštěvami zas něco dalšího do krajiny ukládají a přidávají k paměti. Upozorňuje také na skutečnost, že vzpomínková místa jsou omezena na dobu existence vesnic a ostatní vrstvy minulosti jsou zneviditelněny.

Tématem třetí kapitoly je vztah projektu poutního kostela, koncipovaného jako památník v uzavřeném vojenském újezdu Hradiště, ke krajině sudetských Doupovských hor. Jak napovídá sám název kapitoly, „Kostel jako pokladnice vzpomínek“, projekt kumuluje několik různých typů vzpomínání, což je patrné v jeho ideové i materiální rovině. Má plnit více funkcí – poutního místa, vyjadřujícího smíření, památníku předválečného, dnes zaniklého Doupova a památníku vojáků Armády ČR padlých na misiích, k čemuž využívá bohaté symboliky. Prolínají se zde funkce vzpomínkové, pamětní, soukromé duchovní, ale i náboženské s funkcí vojenskou a dle autorky si klade moc cílů, což odvádí od paměti pozornost. Studie upozorňuje

na problematiku zmnožení symboliky do jednoho místa, což ubírá jeho smysluplnosti, a také na problém výběrové aktualizace některých významů. To vše umístěné v nepřístupném prostoru, jež je navíc propojeno se současnými vojenskými funkcemi. Oceňuji, jak autorka pojala nesnadnou problematiku tohoto projektu v celé její šíři, včetně jejího veřejného mediálního obrazu.

Čtvrtá kapitola pojednává o krajině novodobých megalitických staveb v jižních Čechách a o současném megalitickém myšlení. Autorka popisuje jednotlivé novodobé megality, sleduje jejich umístění v krajině, motivy vzniku a jejich využívání a odhaluje spleť významové sítě, do kterých jsou tyto stavby zapojeny. Motivy výstavby nových megalitů shrnuje do tří skupin – ezoterické, komemorativní a replikující archeologické nálezy. Způsoby jejich využití se pak pohybují od ezoterických přes turistické po edukační, které se často prolínají. Krajinu s megality autorka uvádí jako příklad míst heterotopických a heterochronických, neboť slouží jako spojnice různých míst a časů.

Každá z těchto kapitol je obohacena o pojednání problematiky té které krajiny. V první kapitole kategorizuje místa paměti, uvádí například typologii malých sakrálních památek. V druhé kapitole poukazuje na různé přístupy ke krajině Sudet. K té se váže i třetí kapitola, ovšem zde je vyjádřena především ambivalence k budování památníků v napětí mezi zachováním a formováním paměti. V kapitole o megalitech pak například píše také o vazbě megalitických památek na paměť v krajině i obecně shrnuje megalitismus a jeho historii.

Poslední, pátá kapitola, jež nese název knihy, je tvořena didakticky koncipovaným propracovaným textem, jež představuje teoretický rámec problematiky. Propojuje teoretické pojmy a procesy v problematice paměti krajiny s jednotlivými v krajině vystupujícími jevy a fenomény ze studií prvních až čtvrté kapitoly. Jedná se o stěžejní kapitolu, která kriticky reflektuje výsledky dílčích výzkumů.

V knize si velice cením schopnosti autorky pojmenovat, vystihnout a diskutovat věci, které nějak přirozeně chápeme nebo vnímáme a které jsou těžko postižitelné. Líbí se mi, jak chápe paměť krajiny, tedy jako proces sedimentování v ní uplynulého času. Změny se postupem času nerovnoměrně zapisují do krajiny, některé přetrvávají, jiné jsou převrstvené a zmizí ve fyzické i symbolické rovině krajiny. Nepochybným přínosem jsou úvahy o formování paměti. Jedním ze zásadních poznatků je uvědomění, že při formování paměti absence prvků znamená někdy více než jejich přítomnost. Důležité je zajisté hodnocení role zapomínání jako tvůrčího procesu paměti, který je s ní neoddelitelně spjatý. Zapomínání v krajině rozlišuje autorka na záporné a na přirozenou erozi. Oceňuji použití pojmů heterotopie a heterochronie ve vztahu k tématu, které je srozumitelně ilustrováno příklady v kapitole o megalitech. V neposlední řadě pak oceňuji zacházení s fenoménem nostalgie, jako vztahování se ke krajině paměti, kterou dělí autorka na pravou a nepravou, což je dobře předvedeno především v souvislosti se sudetskou nostalgií. Líbí se mi autorčino upozornění, že krajinu a její paměť nechtou všichni stejně, přičemž záleží na citlivosti, znalosti a míře zapojení recipienta.

Knihu tvoří provázaný celek. Jednotlivé studie je ale možné číst samostatně, představují vždy samostatný příběh a jsou srozumitelné díky logické výstavbě textu a shrnutí na konci každé z nich. Studie jsou doplněny názornou obrazovou přílohou. Text je doprovázen bohatým poznámkovým aparátem, doplňujícím podrobnosti k tématům, ale také reflektující bohatou, především cizojazyčnou literaturu.

Jak je dobře známo, v posledních dekádách se tématem krajiny zabývají nejrozličnější vědecké disciplíny a skupiny lidí v českém i zahraničním prostředí. Monografie Karolíny Pauknerové však v rámci českých humanitních věd vyčnívá. Práci je možné zařadit obecně do oboru kulturní antropologie, přesněji pak antropologie

krajiny. Autorka využívá své obsáhlé znalosti tématu včetně literatury starší i zcela aktuální, teoretické i praktické, především pak ze západoevropského prostředí. Její pohled na krajinu, přístup k uvažování a posléze psaní o krajině je v českém prostředí výjimečný. Taková práce, propojující terénní výzkum a prameny s teoretickými koncepty paměti krajiny se znalostí prací zahraničních autorů, zde doposud chyběla.

Knihu lze doporučit jak odborníkům, tak laikům, čehož si v odborné literatuře velice cením. V knize totiž můžeme najít návod na čtení paměti v krajině, který je didaktický a čtivě vyložený na jednotlivých studiích, jež jsou samy o sobě svým obsahem poutavé a zajímavé, přesto bohatě a promyšleně teoreticky podložené a provázané. Text navíc ve čtenáři povzbuzuje imaginaci, ponechává prostor pro vlastní myšlenky, dovoluje mít své vlastní názory, inspiruje ke vzpomínání a uvědomění si zapomínání v krajině kohokoli z nás. Kniha přispívá k udržování krajině paměti, a to nejen díky konkrétním případovým studiím, ale především tím, že čtenáře přiměje přemýšlet o tom, co pamatují jeho vlastní žité krajiny. Jak píše autorka: „Pro hledače paměti je krajina nekonečným zdrojem.“

Tereza Blažková

Michal Pavlášek: *Z Moravy do Velikého Srediště: Etnografické podobenství o zapomenuté náboženské komunitě*

Brno, Centrum pro studium demokracie a kultury 2020, 293 s.

Michal Pavlášek je etnolog působící v Etnologickém ústavu AV ČR v Brně. Věnuje se krajanům z jihovýchodní Evropy (Veliko Srediště – česky Veliké Srediště, Clopodia – Klopodia, Sfânta Helena – Svatá Helena aj.) a paměťovým studiím (zde můžeme upozornit na nedávno vydanou publikaci M. Pavlášek, S. Kreisslová, J. Nosková. „*Takové normální rodinné historky.*“ *Obrazy migrace a migrující obrazy v rodinné paměti*. Pra-